

MURAT BELGE • **Genesis**

MURAT BELGE 1943'te doğdu. I.Ü. Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 12 Mart döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1981'de doçentken istifa etti. *Halkın Dostları*, *Birikim*, *Yeni Dergi*, *Yeni Gündem*, *Milliyet Sanat*, *Papirüs* dergilerinde ve *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Milliyet*, *Radikal*, *Taraf* gazetelerinde yazdı. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu. 1997'de profesör olan Murat Belge Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve *Tarafa* yazıyor. Kitapları: *Tarihten Güncelliğe* (Alan, 1983; İletişim, 1997), *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (Birikim, 1989), *Marksist Estetik* (BFS, 1989; Birikim, 1997), *The Blue Cruise* (Boyut, 1991), *Türkiye Dünyanın Neresinde* (Birikim, 1992), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (Birikim, 1992), *İstanbul Gezi Rehberi* (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), *Bogaziçi'nde Yalılar ve İnsanlar* (İletişim, 1997), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (YKY, 1994; İletişim, 1998), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (İletişim, 2001), *Başka Kentler, Başka Denizler 1* (İletişim, 2002), *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu?* (Birikim, 2003), *Osmanlı: Kurumlar ve Kültür* (Bilgi Üniversitesi, 2006), *Başka Kentler Başka Denizler 2* (İletişim, 2007). Yazarın ayrıca William Faulkner, James Joyce, John Berger'den çevirileri yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1344 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 186

ISBN-13: 978-975-05-0625-3

© 2008 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2008, İstanbul
2. BASKI 2009, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Savaş meydanı, Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 75

UYGULAMA Hüsnü Abbas

BASKI ve CILT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT BELGE

Genesis

“Büyük Ulusal Anlatı”
ve Türklerin Kökeni

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

Giriş: Özcülük Düşüncesi.....	7
Kemal Tahir, Tarık Buğra, Erol Toy: Osmanlı'dan Başlama.....	49
Necati Sepetçioğlu: Selçuklu'dan Başlama.....	161
Orta Asya: <i>Bozkurtların Ölümü</i> ve Nihal Atsız.....	203
Attilâ Romanları.....	243
Cengiz Han "Sorunsalı": <i>Kızıl Tuğ</i>	283
"İslâmî 'Genesis'" ya da "Tekvin".....	293
Türklerin Anayurdu "Anadolu".....	319
<i>Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?</i>	367
Çıkış.....	375

Giriş: Özcülük Düşüncesi

Özcülük (essentialism) düşüncesi, insan zihnine en fazla rahat ve güven veren entelektüel limanlardan biridir. Zihin, buradan uzaklaşmakta zorlanır, ama biraz uzaklaşmışsa dahi çok çabuk ve çok kolay geri döner.

İnsan dillerinde “değişim” ve “dönüşüm”ün çeşitli anlam ve çağrışımlarıyla yüklü pek çok kelime var. Çünkü, son analizde, istesek de istemesek de, hayatın değişime dayanmasını kabul ediyoruz. “Kabul ediyoruz” demeyeyim de, “reddedemiyoruz” diyeyim. Ama gene de bu düşünce fazla rahatlık vermiyor; hattâ “değişim”i bir “aşlına rücû” olarak anlamlandırabildiğimiz zaman daha çok mutlu oluyoruz. Çünkü “değişim” zihnimizde, çok zaman “bozulma” ile eşanlamlı.

“Öz”ün “varoluş”tan önce geldiği ve “varoluş” üzerinde belirleyici olduğu anlayışdır bu. “Şey”leri öyle yapan, tanınabilir ve tanımlanabilir bir “öz”leri vardır. Bu tabii en genel ve kapsayıcı haliyle böyle. Yoksa, türlü türlü “özcülük” var: Dinî olanı, millî ya da ırkî olanı, felsefi olanı, idealist veya ampirist olanı (felsefe akımları içinde). Marksiz-

min bir kolunun “yabancılaşma teorisi” de temelde böyle. Böyle olunca, en sıradan günübürlük insan ideolojisinin de bununla tıka basa dolu olmasında şaşılacak bir şey kalmıyor. Birey hayatında “Ah, ah! Nerede o gençlik yılları!” denilen dönemle topluluk hayatında “Bin atlı akınlar da çocuklar gibi şendik” diye anılan bir geçmiş arasında ve bütün bunlarla psikanalistlerin “ana rahmine dönüş özlemi” olarak adlandırdığı ruh durumu arasında kaydadeğer farklar yok. Sonuçta hep, uzaklaşmış bir “öz”e yeniden kavuşma isteğini görüyoruz. Bütün bu durumlarda, ancak kısmen örtük biçimde, “uzaklaşma”nın iyi olmadığı değerdendirmesinin varlığını seziyoruz.

Böyle bir özlemin ilk kaynağının bireysel mi, toplumsal mı olduğu sorusuna cevap aramak, klasik “yumurta ve tavuk” sorunsalı gibi, sonuç vermeden yoracağı için, oralara hiç girmeyelim. Ama bu eğilimin belli başlı tarihî aşamalarına bakalım.

Dünyanın bizim yaşadığımız bölgesinin büyük tek tanrı-cı dinleri böyle bir inancı yaygınlaştırmakta epey çaba göstermişlerdir. Yahudiler, Yehova’nın onları “seçilmiş kavim” ilân etmesinden sonra geçirdikleri bütün değişimlerden ötürü cezalandırıldılar çünkü hep “öz”lerinden uzaklaştılar.

Hıristiyanlık’ta tabî “ilk günah” kavramı öne çıkıyor. Adem ile Havva’nın yaratılmasıyla bu işi işlemeleri arasında fazla bir zaman geçmemiş olabilir (bu “ebediyetleri” ölçecek birimlerimiz yok). Ama bugün de ideal, o “günahsız”, günah-öncesi döneme dönmek. İsa, Hıristiyanlara bunu sağlıyor.

Müslümanlık’ta böyle vurgulu bir ilk günah yok. Yaratılış günleri daha o zaman bile epey uzakta kalmış gibi hissediliyor. Ama siyasî yanları ağır basan İslâm kültüründe de “asr-ı saadet” olarak Peygamber’in hayatta olduğu günlere “altın çağ” olarak bakılır, o adil düzenin özlemi çekilir.

Tek tanrıcı dinler bu “geçmişteki altın çağ” fikrini kendilerinden önceki pagan inançlardan devralmışlardır. Mircea Eliade'nin pek çok kanıtla gösterdiği gibi, “*in illo tempore*”, bu dinlerin en kalıcı *Leitmotif*'idir. Tabii bu genelleme düzeyine varınca, “dünyanın bizim yaşadığımız bölgesi”nden çok uzaklara da gidiyor ve gittiğimiz her yerde bu inancın çeşitli biçimlerini görebiliyoruz. Her yerde insan, yuvasından uzaklaşan gibi “öz”ünden uzaklaşanı da kurt kapacağı inancıyla, koşmaca oynarken sığınacak “kale”ye yakın durmaya özen gösteren çocuklar gibi, “köken” bellediği yerin yakınında dolaşılıyor. Bunlara o kadar dikkat etmeyenleri hemen “doğru yol”a çağıran bir “ruhban” da zaten her zaman hâzır ve nâzır.

Milliyet'in bulunmasından sonra “öz”

Türkçede “bulmak” fiili hem “keşif”, hem de “icat” kelimelerini karşılıyor. Benedict Anderson'dan sonra “milliyet” genellikle “icat edilen” bir şey oldu. Bu tabii milliyetçileri sınırlendiren bir kavram kullanımı. Ama milliyetçi ideolojiye herhangi bir sempatisi olmadığı halde, bunun icat *edilmediğini*, *keşfedildiğini* savunan Anthony Smith gibi bilim adamları da var. Bu tartışmanın derinliklerine burada girmeme imkân olmadığı için, “bulmak” gibi, bu bağlamda “nötr” kökeni olan bir kelimeye sarılacağım.

18. yüzyılın sonuna doğru Avrupa'da çeşitli toplumlar “milliyet”lerini bulmaya başladılar. Fransız Devrimi de bu süreci derinden etkiledi ve hızlandırdı.

İngiltere'de Macpherson (1736-96) ilk örneklerden biridir. Olacakları erkenden haber verir gibidir. Bu Inverness doğumlu İskoç şairi edebiyat tarihinin ilk “sahtekârları” arasında yer alır. Kelt dilinde halk edebiyatı ürünlerini topluyordu. Bir zaman sonra, Ossian adında eski (3. yüz-

yıldan) bir Kelt şairinin eserlerinden parçalar bulduğunu iddia etti ve bunları yayımladı (1760; iddiaya göre Gael ya da Erse dilinden kendisi çevirmişti). Inanan da, beğenen de, çok oldu. Ancak, o tarihlerde bu çıkış bir milliyetçi manifesto anlamı yüklenmemişti. Aydınlık Çağı'nın çeşitli tek-yanlı vurgulamalarından sonra Avrupa'da insanlar kadim ve orta çağlardan kalma şeylerin de güzel olabileceğini keşfetmeye başlamışlardı. Aydınlanma'nın sığ akılcılığının yayılıp egemenliği altına almadığı alanlarda arıyorlardı böyle şeyleri. Akıldışı bu alanlardan biriydi ve *Udolpho* (1794) veya *The Castle of Otranto* (1764) gibi romanlarda, Walpole veya Mrs. Radcliffe, doğüstü heyecan ve korkularla "gotik roman" geleneğini başlatıyorlardı. *Vathek* (1786) hem doğüstünü hem de "Şark"ı sömürüyordu. Dr. Johnson da *Rasselas*'ında (1759) Habeşistan'a giderek benzer bir şey yapmıştı. Tarih, özellikle "klasik" Greko-Romen tarih dışında kalan tarih de Aydınlanma'nın işgali dışında sayılırdı ve oralardan da henüz bayatlamamış, egzotik güzellikler toplayıp getirmek mümkündü. Macpherson, tarihin tabakaları altında Kelt "öz"ünün dehasını bulmaktan çok, böyle bir şey yapıyordu. Bunun alıcıları da ille Kelt değildi. Örneğin Thomas Gray, Ossian masalına pek inanmamıştı ama şiirleri seviyordu. Aydınlanma'dan Romantizm'e doğru hareket başlamıştı çünkü.

Hele Romantizm çığırını açıldıktan sonra tarih alanı baştan başa şiirselleştirildi. Britanya'da, adanın tarihi Anglo-sakson öncesine uzandığı için, İngiliz şairleri de bu Keltik kökenlerle uğraşmaktan hiç kaçınmadılar. Örneğin Tennyson bütün Arthur efsanelerini elden geçirdi.

Herder ondan sadece sekiz yaş küçük olmakla birlikte, onun tarih ve tarihin derinliklerinden çıkarılacak zenginlikler hakkındaki görüşleri, milliyetçilik açısından Macpherson'inkiler kadar masum değildir. Herder tam bir

“öz” cüydü ve başlıca ideali, tarihin tabakaları altında kalmış ve büyük ölçüde unutulmuş Alman özünü bulduğu yerden çıkarıp çağdaş Alman toplumunun dikkatine sunmaktı. Bu çabasında yalnız kaldığı da söylenemez. Bir yanda Arnim ve Brentano Alman halk şiirleri topluyor ve çok etkili olacak antolojilerini hazırlıyorlardı. Bir yandan da Grimm Kardeşler, hem halk masalları topluyor, hem de bir Indo-Germanik dil olarak Almancanın tarihini araştırıyorlardı. Her iki alanda da öncüydüler.

Macpherson’dan aşağı yukarı tam yüz yıl sonra bir Çek filolog, Vaclav Hanka, en eski Çek epiği olduğunu söylediği *Libusa*’nın 110 dizesini buldu. Büyük Çek besteci Smetana bununla heyecana kapılarak *Libuse* adlı operasını yazdı (1881). Bir zaman sonra –aslında Smetana’nın ölümünden sonra– “bulunan” bu dizelerin de sahte olduğu anlaşıldı.

Ama artık olan olmuştu. Milliyetçi ideoloji dünyaya iyice yayılmıştı. Bu tarihe kadar, izolasyonist Japonya bile maddi ve manevi kapılarını açmış ve Batı’dan milliyetçilik üstüne öğrenilebilecek ne varsa öğrenmişti. Sorun yalnız ideoloji de değildi tabii. 19. yüzyılın son çeyreğine girerken, dünyada “ulus-devlet” dediğimiz yeni toplumsal örgütlenmelerin sayısı da artmıştı. Uzakdoğu’da Japonya varsa, Latin Amerika’da bunların sayısı onbeşi bulmuştu; Almanya ve İtalya’dan önce Yunanistan ulus-devlet aşamasına geçmişti. Henüz olmayanlar arasında Avusturya’da Macarların, Çeklerin, Osmanlı’da Bulgarların, Ermenilerin, Rusya’da Ukrayna’nın, Finlerin baskısı yoğun bir şekilde hissediliyordu. Bütün bu “ulusal” devrimlerin eli kulağındaydı.

Bütün bu “milletler” için geçmişle gelecek aslında “özdeş”ti. Yapılması gereken, ilk kaynakla bugün arasında oluşmuş tarihî pası temizleyerek geleceğin “özüne uygun”, pırıl pırıl kurulmasını sağlamaktı. Sanat ve edebiyat adamlarına da bu ulusal misyonda önemli, belki en önem-

li iş düşüyordu. Millete “öz”ünün ne olduğunu göstermek öncelikle onların göreviydi.

Burada, olayın bütün örneklerini saymanın imkânı yok. İlk ağızda aklıma gelen birkaç örnekle yetineceğim. Örneğin Yunanistan’da aydınlar ve devlet yeni ülkenin tarihini Homeros’tan başlatabilmek için o çağın Yunancasını esas aldılar. “Katharavusa” kelimesinin anlamı, bizim zihnimizde de bazı çağrışımlar yaratacak şekilde, “arı dil” demektir. Büyük çoğunluğun konuştuğu dil yerine bunun alınması Yunan kültürel-edebî hayatında bir yığın sorun yarattı ve Albaylar Darbesi’nin bitimine kadar bunlara bir çözüm bulunamadı. Yunan edebî “kanon”u, öncelikle yazarların *hangi dilde yazdığına* göre oluştu. “Arı dil” çabaları, Macaristan’da ve Almanya’da da etkili oldu.

Ukrayna edebiyatı ile birlikte Ukrayna’nın kendisini de yaratmakta büyük payı olan Şevçenko hem folklorla, hem de tarihe son derece düşküdü. Bu edebiyat için gerekli dili (epey karma bir dil) herkesten önce o yarattı.

Finlandiya’da Lönnrot *Kalevala*’yı ortaya çıkarmıştı. *Kalevala*’nın kahramanı Vainamoinen bildiğimiz klasik epiklerdeki gibi savaşçı bir kahramandan çok karşılaştığı zorluklardan büyüyle kurtulan bir şamandır. Ama Lönnrot topladığı şiirleri bir epik biçiminde bir araya getirdi; Vainamoinen’i de bu çeşit edebiyatın beklentilerine daha iyi uydurdu. Sonuçta, okuduğumuz bu *Kalevala*’nın aslıyla pek fazla ilgisi kalmadı ama çağın gereği buydu. “Ulusal öz”ü bulmak, çok zaman, gerçekten bulmaktan çok, belirli standartlara göre “yeniden (yoktan) yaratmak” anlamına gelir. Yani bir “keşif”ten çok bir “icat”tır.

Longfellow, Lönnrot’tan beş yaş küçüktür. *Kalevala*’nın veznini sevdi. İngiliz şiirinde buna uyan “*dactyl*” vezni vardır. Onunla, *The Song of Hiawatha*’yı yazdı. Bu da bir “köken”, bir “genesis” şiiri sayılır, ama kahramanı

Kızılderili'dir. Böyle bir durum, o tarihte bile, Amerikan *intelligentsia*'sını rahatsız etmiyordu. İngilizlerin Arthur'la veya sözgelisi kıtada kalan Saksonların herhangi bir anısından çok Kelt kraliçesi Boadicea ile kendilerini özdeşlemleri gibi, Amerikalılar da bir Kızılderili atayı benimseyebiliyorlardı.

Janes Fenimone Cooper ise Walter Scott'tan etkilenmiş, onun eski İskoç kahramanlarını erken Amerikan tarihinin avcı-öncü kahramanlarına uygulamıştı. Bunların rengi, kökeni filan da mazbuttu.

Rusya'da edebiyatçıların yanısıra besteciler de tarihi tarayarak Rus milletine uygun bir başlangıç biçimi arıyorlardı. Kimi Boris Godunov üstüne opera, kimi Poltova Savaşı üstüne senfonik şiir yazıyordu. Rus Beşleri, Rus karakterini kaybetmemek için, konservatuarda öğrenim görmeyi de reddetmişlerdir.

Onlar gibi, Liszt Macar, Chopin Leh musikisinin köklerine inmeye çalışacaktır. Wagner'se, folklorik olmayan bir musikiyle Alman geleneksel epiklerini canlandıracaktır.

Japonlar kendi tarihlerini araştırmaya başlayınca, bir de görmüşlerdi ki, imparator, Güneş Tanrıçası'nın torunuymuş! Bunu yalnız tarihe değil, anayasaya da geçirdiler.

Ve biz

Osmanlı devleti içinde Türklerin bu gibi arayışlara girmeleri öteki örneklere göre gecikmişti, ama sonunda o aşamaya gelmişti. İlk arayışlarda tesbit edilecek "öz", Osmanlılık'tı. Örneğin Namık Kemal'in bir Osmanlı tarihi yazmaya kalkışmasının gerekçesi budur: Osmanlıların Kuruluş Dönemi'nin fütuhat ruhunu ve enerjisini diriltmeye çalışmıştır. Ama bir zaman sonra bununla yetinmemiş, Celâleddin Harezmsah'a yönelmek gerektiğini duymuş-

tur. Bunun nedeni, Islâmî çerçeveyi genişletme isteği olabilir. “Türklük”, Namık Kemal’de, bunlardan sonra gelen bir özellikti.

Dağıstan’dan Islâmî ideallerle Halife’nin payitahtı İstanbul’a gelen Mizancı Murad Bey de Islâm’ın “öz”ünü aramaktadır. 20. yüzyıla kadar ağırlık bu noktalarda olacaktır. Ama Rusya’dan gelen aydınların çabaları, özellikle de Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset*’i sonrasında, “Türkçü” ideolojiyi de tartışma platformuna çıkaracaktır. Selanik’te çıkan *Genç Kalemler* ve İstanbul’da çıkan *Türk Yurdu* ile bu yeni hareket de kısa sürede güçlenecek ve olgunlaşacaktır.

Genç Kalemler’de Mehmed Ali Tevfik bir “manevi yurt” kavramını ortaya atar. Bu dergi üzerine yazdığım ve bir başka kitaba alacağım (ama hangisi olduğuna kesin karar vermedim henüz) bir yazıda bunun üstünde yeterince durduğum için burada fazla ayrıntıya girmeyeyim. Ancak, Mehmed Ali Tevfik, bu arada “icat” kelimesini de kullanarak, bunun mutlaka gerçek tarih olması gerektiğini, tarihin istendiği gibi rötuşlanabileceğini açık açık söylemiştir. Bu öyle, egzantrik bir aydının egzantrik bir fikri de değildir: Birinci Türk Tarih Kongresi’nde Yusuf Akçura da aşağı yukarı aynı fikri dile getirmiş, riyasetteki Milli Eğitim Bakanı da gerekli mesajın alındığını, gereğinin yapılacağını belirtmiştir.

Çeşitli “genesis” çizgileri

Türkiye Türkleri’nin bir hayli uzun, bir hayli karmaşık bir tarihi var. Yaşadığımız yerin tarihi de –bizden bağımsız olarak– böyle. Bu karmaşıklıktan ötürü, “geçerli” saydığımız tarihi hangi noktadan başlatacağımız, başka bir söyleyişle, kendimize nasıl bir “öz” beğeneceğimiz sorusu da epey karışık. Buna verilen epey fazla cevap var ve bunların çoğu bir-biriyle ciddi bir şekilde çelişiyor. Bunlara kısaca bir bakalım.